

«ایران» در گفت‌وگو با کارشناسان، دست‌اندازی‌های اخیر به محوطه باستانی «گُناَر صندل» را بررسی کرد

خطر ساخت‌وساز در کمین محوطه ۵هزار ساله

گزارش

نادر نینوایی

خبرنگار

خبر منتشر شده به معنای واقعی کلمه شوکه‌کننده بود. دهباری روستای «کنار صندل» قصد دارد در عرصه محوطه باستانی «کنار صندل» که راوی اسرار تمدن ۵هزار ساله جیرفت است، یک سالن ورزشی احداث کند. اعزام بولدوزر و خودروهای سنگین به محوطه باستانی «کنار صندل»، بیم از دست رفتن اسرار و نشانه‌های تمدن جیرفت را به دل‌ها انداخته است.

آکاری که پیش‌تر و در جریان کاوش‌ها از این محوطه به دست آمده، نقوشی از حیوانات، شکار و آیین‌های کهن را به نمایش می‌گذارد که هر یک راوی گوشه‌هایی از باورها، عقاید و ویژگی‌های تمدنی مردمان هزاره‌های پیشین فلات ایران است. امروز اما رژه خودروهای سنگین در عرصه محوطه کنار صندل، خطر از دست رفتن این نشانه‌های تمدنی را بیش از هر زمان دیگری نمایان کرده است.

باید در نظر داشت فاجعه جیرفت و غارت اشیای باستانی آن در اواخر دهه ۱۳۷۰ و

اوایل دهه ۱۳۸۰ داغی است که هنوز بر دل دوستداران میراث فرهنگی ایران سنگینی می‌کند. تلاش‌های «یوسف مجیدزاده»، پیشکسوت باستان‌شناسی ایران و کاوش‌های او و سایر باستان‌شناسان در سالیان گذشته، امید به نجات نشانه‌های تمدن جیرفت را

قوت بخشیده بود. امروز و این بار اما ایجاد

سالنی ورزشی به تهدیدی برای تمدن جیرفت بدل شده است؛ سازه‌ای که صدا بلته امکان

ساخت آن در هر کجای دیگر نیز وجود دارد.

اهمیت و مخاطرات محوطه تاریخی «کنار صندل»

نادر علی‌دادی سلیمانی، باستان‌شناس و معاون کاوش در زمان جیرفت به مدیریت یوسف مجیدزاده، در خصوص اهمیت محوطه تاریخی «کنار صندل» و مخاطرات امروز آن به «ایران» گفت: «محوطه باستانی کنار صندل به عنوان یکی از معدود مناطق آغاز شهرنشینی و تمدن در ایران و بلکه جهان به شمار می‌رود و به خصوص در جنوب شرقی ایران محوطه‌ای ویژه و دارای اهمیت بسیار است. بخشی که در چند روز اخیر مورد حمله دستگاه‌های سنگین مکانیکی با هدف تسطیح و ایجاد ورزشگاه یا هر علت دیگری قرار گرفت و تخریب شد، عرصه بلافاصل محوطه کنار صندل است و حتی حریم آن به شمار نمی‌رود.»

وی افزود: «کنار صندل از آغاز هزاره سوم پیش از میلاد تا هزاره دوم و بلکه دوران تاریخی ایران را در بر دارد. بنابراین این محوطه توالی استقرارها و فرهنگ‌ها را در خود دارد. تأکید دارم این بخشی که در روزهای اخیر مورد حمله واقع شده است، بخشی از عرصه بلافاصل محوطه است.»

علی‌دادی سلیمانی در پاسخ به این پرسش که آیا این احتمال وجود دارد که در کنار صندل همچنان آثار و نشانه‌هایی از دوره‌های مختلف تاریخی در دل خاک باقی مانده باشد و با دخل و تصرف‌های اخیر آنها را برای همیشه از دست بدهیم، گفت: «همین‌طور است. همیشه تأکید داشته‌ام که محوطه‌های تاریخی به نحوی حساس هستند که حتی آمدورفت دستگاه‌های سنگین مکانیکی می‌تواند سبب تخریب جبران‌ناپذیر آنها شود؛ چه برسد به اینکه بخواهیم با تیغ بولدوزر، لودر و یا دستگاه‌های دیگر لایه‌ها را از بین ببریم. لایه‌های فرهنگی این خصوصیت را دارند که وقتی این برون‌برای همیشه از بین می‌روند و غیرقابل بازسازی هستند. بنابراین با تخریب‌های این چنینی، برای همیشه یک محوطه تاریخی مهم و شواهد ارزشمند از دوره‌های تاریخی یا پیش از تاریخی را از دست خواهیم داد.»

اجازه ساخت‌وساز در کنار صندل را نمی‌دهیم

علیرضا ایبزدی، مدیرکل ثبت آثار و حفظ و احیای میراث معنوی و طبیعی، در خصوص خبرهای مطرح شده درباره ساخت‌وساز دهباری در محوطه تاریخی کنار صندل به «ایران» گفت: «به هیچ وجه امکان ساخت‌وساز در محوطه بدون هماهنگی با وزارت میراث فرهنگی و بررسی کارشناسی ممکن نیست و باید اذعان کرد که این مسأله اصلاً از اختیار دهمار نیست.»

وی افزود: «موضع وزارتخانه این است که به هیچ وجه اجازه دخل و تصرف در این محوطه تاریخی را نمی‌دهد. کنار صندل محوطه‌ای است که واجد ارزش در ایجاد ملی است و یک تپه معمولی نیست که بخواهد این گونه با آن برخورد شود. به هر صورت باید در نظر داشت به هیچ وجه یک دهیار در خصوص قوانین بالادستی تصمیم‌گیرنده نیست و قوانین میراث فرهنگی نیز جزء قوانین بالادستی است و رعایت آنها برای همه واجب

یادداشت

زهراکشوری

دبیر گروه زیست‌بوم

«کنارصندل» در کنار رودخانه باستانی هلیل‌رود در جیرفت، پیش از آنکه در دهه ۸۰ به دست باستان‌شناسان بیفتد، در دهه ۶۰ بواسطه فقر، خشکسالی و قاچاق اشیای تاریخی غارت شده بود. روزگار روزگار خشکسالی بود. آسمان چشم بر نگاه پرتمنای کشاورزان جیرفتی بسته بود. پیدا شدن یک گورستان پر از شیء سنگ‌صابونی، هدیه‌ای از سوی خداوند تلقی می‌شد.

آغاز ماجرا از قبرستان «مطوط‌آباد»

ماجرا از یک روز سیلابی در دهه ۶۰ شروع شد. سیل آمد و گلدانی از جنس سنگ‌صابونی را پش پای مردی روستایی گذاشت. خبر به روستا رسید و از دهان جیرفت به گوش شهرهای دیگر رفت. مردم با بییل و کلنگ به جان قبرستان «مطوط‌آباد» در کنار صندل افتادند و هزاران گودال در آن حفر کردند؛ گورستانی متعلق به هزاره سوم پیش از میلاد؛ ۵ هزار سال پیش. به گفته مجیدزاده، روستاییان تنها از یک گور، ۳۰ شیء سنگ‌صابونی بیرون کشیده بودند. او آن روزها در گفت‌وگو با خبرنگار «ایران» احتمال داد آن گور متعلق به حاکم منطقه بوده باشد. آن روز که باران خبر را به شهر برد و از دهان جیرفت به گوش شهرهای دیگر رسید، تعداد اشیای سنگ‌صابونی آن‌قدر زیاد بود که قیمت آن در بازار اشیای سفالی حوزه هلیل‌رود شکسته شد. مردم دیگر اهمیتی به سفال‌های ۵ هزار ساله نمی‌دادند. سیخ‌های بلند را در گورهای باستانی فرو می‌کردند تا قلز به سنگ‌صابونی بخورد. در این میان، اشیای سفالی بود که خرد می‌شد و خواب مردگان هزاره سوم پیش از میلاد آشفته!

حفاری‌ها، اشیای سنگ‌صابونی و بازار سیاه میراث

آن روزها، به گفته مجیدزاده، کامیون کامیون اشیای باستانی جیرفت از کشور خارج شد. بخشی از آن به موزه لوور پاریس و تعدادی هم به سوئیس رفت. دل‌الان آمریکایی هم بی‌تصیب نماندند. اشیایی از جیرفت هم به موزه‌های خصوصی شیخ‌نشین‌های حوزه خلیج فارس رسید.

کاوش‌های باستان‌شناسی کنار صندل که به مجید یوسف‌زاده رسید، او تینی قوی از بهترین متخصصان از ایران، اروپا و آمریکا جمع کرد و به جیرفت آمد. هر بار که یوسف‌زاده از فرانسه به جیرفت می‌آمد، بعضی از حسرت در چشمانش نقش می‌بست. ردپای حفاران همه‌جا بود. اشیای سنگ‌صابونی به غارت رفته و تکه‌تکه شده بودند. شش فصل کاوش باستان‌شناسان ایرانی و خارجی به سرپرستی یوسف مجیدزاده در دهه ۸۰ نگاه جهان را به جنوب شرق ایران خیره کرد. شهری با بنای عظیمی که سکوی بسیار مهم‌تری از اشیای سنگ‌صابونی هلیل‌رود در پی داشت. تصویری از یک شهر بزرگ در دوران پیش از تاریخ پیش چشم جهان گشود؛ شهری با بنای عظیمی که سکوی پله‌ای‌اش از نظر تاریخی، قدیمی‌تر از زیگورات او بین‌النهرین شناخته شد. نتایج کربن-۱۴، با مهر تأیید یکی از معتبرترین آزمایشگاه‌های آمریکا، سندی شد بر آن‌که آغاز تمدن، شاید نه در بین‌النهرین، بلکه در هلیل‌رود ایران رقم خورده باشد.

کشف خط مستقل در کنارصندل: «خط شاهی» یا «خط شرق»؟

کاوش‌ها آورده مهم دیگری هم داشت: کشف چهار لوح خطی. تیم باستان‌شناسی به کامل‌ترین لوح خطی در میان دژ شاهی سکوی پله‌ای دست یافتند. لوح‌هایی با خطی که دیگر نه عیلامی بود و نه سومری. خطی مستقل که نشان می‌داد ایران، هم‌زمان با مصر و بین‌النهرین، صاحب نوشتار بوده است.

باستان‌شناسان اسم آن را «خط شاهی» نهادند. بررسی خط به «استاین کالر» زبان‌شناس و محقق دانشگاه هاروارد محول شد. کلر پس از انجام مطالعات خود اعلام کرد که نباید از این خط به نام خط عیلامی که زیر نفوذ تمدن بین‌النهرین است، نام برد، بلکه با توجه به کشف این خط در شهداد،

ملیان و جیرفت، باید از آن به عنوان «خط شرق» یاد کرد. این بررسی‌ها نشان داد که ایران هم‌زمان با دو تمدن بزرگ دیگر جهان، مصر و بین‌النهرین، صاحب خط شده است.

پایان کاوش‌ها و آغاز فراموشی جیرفت

طلوع خط شرقی اما محوطه کنار صندل و تمدن هلیل‌رود رانجات نداد. کاوش‌ها در سال ۸۶ متوقف شد. «یوسف مجیدزاده» سرپرست هیأت ایرانی و خارجی کاوش‌ها به فرانسه بازگشت و محوطه کنار صندل، قلعه کوچک و ده‌ها محوطه ۵ هزار ساله حوزه هلیل‌رود به دست باد و باران سپرده شد. در آن کاوش یک مجسمه بزرگ هم در سکوی پله‌ای پیدا شد. ۱۴ سال بعد، باد و باران و فراموشی مجسمه را آن‌قدر تخریب کرد که به گفته منصور سجادی، سرپرست کاوش‌های شهر سوخته سیستان و بلوچستان، دیگر از دست کسی کاری بر نمی‌آمد.

پیش از فراموشی

شانس در دولت مقتم و هشتم با جیرفت یار بود. باستان‌شناسان در حال کاوش بودند. کاوش‌های باستان‌شناسی در جیرفت در صدر اخبار میراث فرهنگی قرار داشت. یوسف مجیدزاده، سرپرست کاوش‌ها، حفاظت از چنین محوطه ارزشمندی را بدون حضور مردم بی‌فایده می‌دانست. او آن‌قدر با مردم صحبت کرد که اهالی شروع به پس‌دادن اشیایی کردند که از محوطه به دست آورده بودند. تنها دانش‌آموزان یک مدرسه ۴۵ اثر سنگ‌صابونی را به پایگاه میراث فرهنگی جیرفت تحویل دادند.

میراث فرهنگی قصد کرد تا پیش از آنکه روستا را جا به جا کند، کنار صندل را به یک مقصد گردشگری تبدیل کند تا مردمی که با باستان‌شناسان در حفاظت از کنار صندل و قلعه کوچک و محوطه‌های اطراف همداستان و هم‌راز شده بودند، از رهگذر آن درآمدی داشته باشند. جیرفت در دهه ۸۰ پاس‌شانس دیگر هم داشت. ریاست سازمان میراث فرهنگی و گردشگری وقت به یک مدیر کرمانی سپرده شد.

خودروهایی که در اختیار کرمان و جیرفت قرار داشت، صدای اعتراض اداره‌کل‌های سایر استان‌ها را بلند کرده بود. خوزستانی‌ها می‌گفتند که خوزستان بهشت باستان‌شناسان است. سیستان و بلوچستانی‌ها هم به پشتوانه شهر سوخته، اعتقاد داشتند این استان تاریخی و باستانی بهشت باستان‌شناسان است. همه هم حق داشتند، اما آن روزها کاوش‌های مجیدزاده باعث شده بود تا این شهر ارزشمند در صدر باشد.

در دولت هشتم و نهم اما شانس از جیرفت رخت برپاست. مساهدات میدانی خبرنگار «ایران» نشان می‌داد که مردمی که

سالم ترین آگتیهبه از میان چهار کتیبه پیدا شده در کنار صندل و بخشی از اشیای کشف شده متعلق به هزاره سوم قبل از میلاد

داستان را از زبان یوسف مجیدزاده و دل در گرو حفاظت کنار صندل و دقیانوس (جیرفت قدیم) داشتند. از وضعیت پیش‌آمده چقدر ناراحت هستند. مادر بزرگی روستایی وسط محوطه سلجوقی «دقیانوس» به روزنامه ایران گفت که شهداد محل چرای گوسفند نیست. او این حرف را در حالی می‌زد که مأمور یگان میراث فرهنگی در کانکسی در محوطه حال استراحت بود. تابلوی «به شهر دقیانوس» نقش زمین شده بود و بزها با خیال راحت تاریخ ۸۰۰ ساله سلجوقی‌ها را می‌چریدند. این آغاز فراموشی و تخریب جیرفت بود.

۱۶ سال پس از آخرین کاوش‌های باستان‌شناسی مجیدزاده، منصور سجادی، سرپرست کاوش‌های شهر سوخته سیستان و بلوچستان، به جیرفت رفت تا کاوش‌ها را از سر بگیرد. حضور او چراغی را در دل بسیاری که دل در گرو تاریخ جیرفت داشتند، روشن کرد. چراغ اما کورسویی بیش نبود. سجادی به کنار صندل که رسید، گفت که با یک زباله‌دانی ۵ هزار ساله روبه‌رو شده است. او خبر تلخ‌تری هم داشت؛ تنها نقش برجسته این محوطه عصر برنز در معرض نابودی کامل است.

ساخت زمین ورزشی و پروانه‌های عصر برنز

یک فصل کاوش محدود توسط سجادی، جان را به رگ‌های حیات کنار صندل بازگرداند. تا آنجا که یک دهیار تصمیم گرفت عرصه کنار صندل را شخم بزند چون می‌خواست در محوطه عصر برنز مجموعه ورزشی بسازد. توی چشم رسانه‌ها هم نگاه کرد و گفت که ثبت جهانی برای او مهم نیست، مردم برای او مهم هستند. حرف‌های او، پروژه‌های مخرب زیادی را در ذهن زنده کرد که به نام مردم، به ضرر مردم شد. وقتی تصمیم گرفتند صدها کامیون خاک را در دل دریاچه ارومیه بریزند و روگذر کلانتری را بسازند هم گفتند می‌خواهیم مسیر مردم را کوتاه کنیم. خرابکاری آن‌قدر بیخ پیدا کرد که دریاچه خشک و زمین‌های کشاورزی و باغات اطراف به کویر- ماسه‌ای رهم- تبدیل شد.

وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی، چهار روز پس از ورود رسانه‌ها و شبکه‌های مجازی، اعلام کرد که کار در متوقف کرده و از مسببان شکایت خواهد کرد. حرف‌های علی‌داری، معاون میراث فرهنگی، به یک سؤال توسط رسانه‌های این حوزه ختم شد: وزارت میراث فرهنگی کی عرصه و حریم این محوطه ۵ هزار ساله را تعیین می‌کند تا جلوی تخریب آن به صورت قانونی گرفته شود؟ چون، در سایه نبود تعیین حریم، تمدن جیرفت قربانی توسعه بی‌مرز می‌شود! آیا وزارتخانه متولی، پایانی بر این تلخی بی‌پایان تمدن هلیل‌رود و اشک هر علاقه‌مند به تاریخ و تمدن ایران را جاری ساخته، می‌نویسد؟

است. وقتی یک مجموعه به ثبت می‌رسد از استاندار که وزارت میراث فرهنگی رونوشت ثبت را به او ابلاغ می‌کند تا ذیل، همه موظف و مکلف به حراست و حفاظت هستند. به هر صورت وزارت میراث فرهنگی وظایف نظارتی خود را در این خصوص انجام خواهد داد.» وی افزود: «چنانچه قرار باشد محوطه‌های تاریخی برای حفاظت رتبه‌بندی شوند، بدون شک کنار صندل یکی از اولویت‌های اصلی است. کنار صندل محوطه‌ای است که شاید در ایران دومی نداشته باشد و چنانچه بخواهیم سه محوطه تاریخی را در ایران نام ببریم بدون شک با توجه به پیشینه باستان‌شناسی و داده‌های موجود، یکی از منحصربه‌فردترین محوطه‌های تاریخی ایران کنار صندل است. توجه داشته باشید که این محوطه مربوط به جیرفتی است که می‌دانیم تا به امروز چه‌ها بر آن گذشته است. قضیه جیرفت کلاً متفاوت است و نوع رسیدگی به آن هم متفاوت خواهد بود و از آن حفاظت خواهیم کرد. به نظر من کنار صندل یک محوطه تاریخی شاخص است که چیزی کم از تخت جمشید ندارد و با توجه به یافته‌های به دست آمده از این منطقه، بدون شک این محوطه دارای ارزش است. بنابراین این گونه نیست که اجازه دهیم در این محوطه منحصراً به‌فرد، سوله بنا شود و اجازه نمی‌دهیم قوانین میراث فرهنگی را نادیده بگیرند. امروز ادبیات حوزه میراث فرهنگی در قوه قضائیه هم نهادینه شده است و آنها هم به ارزش این آثار واقف هستند.» مدیرکل ثبت آثار و حفظ و احیای میراث معنوی و طبیعی همچنین در پایان تأکید داشت، «بدون شک وزارت میراث فرهنگی پای کنار صندل ایستاده است و اجازه نخواهیم دید که حریم و عرصه این اثر رعایت نشود.»

قول برخورد قضایی با مقصران

فرهاد عزیزی، مدیرکل پایگاه‌های میراث ملی و جهانی وزارت میراث فرهنگی، در پاسخ به این پرسش که موضع وزارتخانه در قبال دست‌اندازی‌های صورت گرفته به محوطه تاریخی کنار صندل چیست، به «ایران» گفت: «موضع وزارتخانه روشن است و هرکسی که بخواهد به محوطه تعرض کند، برخورد می‌کنیم- مخصوصاً در این موارد که مسأله تعرض مطرح است و طبق قانون هیچ کس حق ندارد به محوطه‌های تاریخی تعرض کند. حتماً با این موضوع برخورد قضایی می‌کنیم گزارش‌ها ارسال شده و میزان دخل و تصرف مشخص شود اما قطعاً (با متخلفان) برخورد خواهیم کرد.»

وی افزود: «در سال جاری یکی از اولویت‌های وزارتخانه، جیرفت است و بعد از سفر وزیر هم بحث میزونه آن را در دستور کار قرار داده‌ایم. همچنین بحث از سرگیری پژوهش‌های باستان‌شناسی در این منطقه را پیگیری می‌کنیم. بنابراین قطعاً اجازه نمی‌دهیم که تعرض صورت گیرد و هیچ کس و در هیچ جایگاهی حق تعرض به محوطه‌ها و بناهای تاریخی را نخواهد داشت.»

مدیرکل پایگاه‌های میراث ملی و جهانی وزارت میراث فرهنگی در پاسخ به این پرسش که آیا این قول را می‌دهد که حفاظت از کنار صندل پیگیری شده و اجازه دست‌اندازی بیشتر به این محوطه را ندهد، گفت: «این مسأله وظیفه ماست و چه قول بدهم یا ندهم باید این وظیفه را به انجام برسانم و این کار را خواهم کرد.»

توقف اقدامات غیرقانونی در عرصه «کنارصندل»

تعرض به عرصه محوطه تاریخی «کنار صندل» واکنش قاطع‌مقام وزیر و معاون میراث فرهنگی را نیز برانگیخته است. علی‌داری در واکنش به اقدامات غیرقانونی صورت‌گرفته در عرصه محوطه باستانی کنارصندل جیرفت گفت: «تجاوز و تخریب صورت‌گرفته بدون مجوز اداره‌کل میراث فرهنگی کرمان بوده است و موضوع از طریق مراجع قضایی با جدیت پیگیری خواهد شد.»

به‌گزارش «ایران»، قاطع‌مقام وزیر-معاون میراث فرهنگی در واکنش به خبرهای منتشرشده در خصوص تجاوز و تخریب عرصه تپه‌های باستانی کنارصندل در شهرستان جیرفت گفت: «به محض اطلاع با حضور یگان حفاظت اداره‌کل میراث فرهنگی، کردسنگی و صنایع‌دستی کرمان، از ادامه عملیات تخریبی جلوگیری شد.»

وی با تأکید بر ممنوعیت هرگونه فعالیت عمرانی بدون مجوز در این محوطه ثبت ملی شده، گفت: «دهباری منطقه بدون دریافت مجوزهای قانونی از اداره‌کل میراث فرهنگی استان، مباردت به اقداماتی در عرصه محوطه باستانی کرده که کاملاً خلاف قانون بوده و پرونده تخلف برای پیگیری قضایی تشکیل شده است.»

انتظار می‌رود با توجه به اهمیت محوطه تاریخی «کنار صندل» از این پس اقدامات پیشگیرانه و حفاظتی با جدیت بیشتری در خصوص این محوطه تاریخی پیگیری شود.